

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Чупрій Л. В.

У статті аналізується діяльність державних та громадянських інституцій у здійсненні патріотичного виховання молоді. Зазначається, що патріотичне виховання є одним із головних пріоритетів гуманітарної політики держави.

Ключові слова: *патріотичне виховання, патріотизм, гуманітарна політика.*

In the article activity of state and civil institutes is analyzed after realization of patriotic education of young people. It is marked that national education is one of the main priorities of humanitarian policy of the state.

Keywords: *patriotic education, patriotism, humanitarian policy.*

Проблеми соціально-економічного становища українського суспільства на сучасному етапі, зниження рівня життя більшості населення, його розшарування, знецінення традиційних моральних норм, пропаганда жорстокості, бездуховності, насильства через телебачення, невизначеність в оцінці подій історичного минулого

українського народу негативно вплинули на моральні цінності молодого покоління. Рівень масової культури досить низький. Культ насилля і розпусти практично заповнив наші екрани, де мало не на кожному каналі ми можемо побачити аморальні чи агресивні сцени. Зарубіжні фільми часто пропагують західну систему цінностей, виховуючи у молоді культ споживацтва, прагнення до насолоди, вседозволеності.

На наших очах виростає покоління молодих людей, позбавлених почуття національної гідності, гордості, якому насаджується безкультур'я, нівелюється совість, деградується мораль, честь і справедливість, підживлюється меркантилізм і манкуртизм. «Педагогічна драма виховання, – за висловом академіка С. І. Гончаренка, – стрімко перетворюється на загальнонаціональну трагедію». За висловом заслуженого вчителя України, ветерана війни і праці Петра Щербаня, в державі «відбувається процес деморалізації, дебілізації і денационалізації сучасної молоді, яка втрачає не тільки національне, а й людське обличчя» [1].

Патріотичне виховання було предметом дослідження багатьох поколінь педагогів. Видатні вчені та педагоги минулого О. Духнович, Г. Ващенко, С. Русова, К. Ушинський, Я. Чепіга, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші у своїх працях приділяли велику увагу вихованню любові до своєї землі, рідної мови; поваги до історичного минулого, формуванню національної самосвідомості. Основні складові патріотичного виховання українців намагались визначити філософи, історики, правознавці, політики, письменники, зокрема М. Костомаров, П. Куліш, Д. Донцов, М. Грушевський, Г. Сковорода, І. Франко, Д. Чижевський, та ін.

Психологічним механізмам формування і розвитку особистості, на яких базується патріотичне виховання, присвячені дослідження І. Гальчинського, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтєва, В. Панка. Різними аспектами цієї проблематики займалися сучасні дослідники А. Афанасьєв, В.Дзюба, А. Костирєв, І. Вільчинська, В. Ягупов, О. Вишневський, О. Даценко, Т. Гавлітіна та інші.

Метою статті є аналіз діяльності державних та громадянських інституцій щодо здійснення патріотичного виховання молоді в контексті забезпечення гуманітарної політики держави та розробка шляхів підвищення ефективності виховної роботи.

Підтримка розвитку патріотичного виховання молоді в контексті забезпечення гуманітарної політики держави

Дані соціологічних досліджень засвідчують, що рівень патріотизму українських громадян є ще недостатньо високим. За результатами опитування, проведеного Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова у 2007 р., на запитання «Чи вважаєте Ви себе патріотом України?»

44,2 % респондентів відповіли «так», 35,6 % «скоріше так», 9,7 % «скоріше ні», 4,3 % «ні», 6,2 % «важко відповісти» [2]. Згідно з результатами соціологічного опитування, що проводилося Центром соціальних досліджень «Софія» в серпні 2007 р., 40% українців хотіли б виїхати за кордон. Ще кожен шостий громадянин України бажає емігрувати назавжди. Кожен десятий опитаний зовсім не пишається своїм громадянством, а «скоріше не пишається» і того більше – 17,2% [3]. Неоднозначним виявилось ставлення українців і до Дня Незалежності. Згідно з соціологічними опитуваннями, що проводились Центром Разумкова у серпні 2008 р., великим святом цей день вважають 16% українців, звичайним святом – 44%, звичайним вихідним днем – 31% співвітчизників [4]. Слід відзначити також і позитивні тенденції. За даними опитування, проведеного Центром Разумкова у липні 2009 р., на запитання «Якщо б раптом сталася війна, чи готові Ви захищати свою країну?» близько 62% респондентів відповіли «так», 20 % – «ні», 18 % – «важко відповісти».

Суперечливі тенденції ми спостерігаємо і в молоді: одні хочуть залишатися в Україні, а інші прагнуть виїхати за кордон. Згідно з результатами соціологічного опитування серед випускників загальноосвітніх навчальних закладів, що проводилося фондом «Демократичні ініціативи» у кінці 2008 р., близько 40% молодих українців не хотіли б проживати в Україні, а прагнуть виїхати в країни зарубіжжя (у країнах Західної Європи бажають жити 18%, у США – 12%, у Росії – 10 %). Близько 30 % опитаних школярів вважає, що головне, що об'єднує населення нашої держави в єдину націю, – це патріотичні почуття громадянина України. Об'єднувальними чинниками також були визнані рівні права громадян України (34%), єдина державна мова (31%), спільна історія (25%). Подібні дослідження проводилися і серед студентства. За даними Державного інституту розвитку сім'ї та молоді, майже 30 % українських студентів планують назавжди залишити Україну після навчання, а ще 25% хотіли б поїхати на заробітки за кордон [5]. Хоча ці прагнення зумовлені не стільки відсутністю патріотичних почуттів, скільки неможливістю повною мірою реалізувати свій потенціал і мати достатній рівень матеріального благополуччя на Батьківщині.

У цих умовах постає необхідність розв'язання на державному рівні найгостріших проблем, пов'язаних з вихованням патріотизму та формування національної свідомості населення України як основи консолідації суспільства і зміцнення держави. В Стратегії національної безпеки України зазначається, що заради консолідації українського суспільства слід поширювати серед різних соціальних, вікових, освітніх, культурних верств українського народу ідею спільності історичної долі, переваг тісної співпраці і взаємодопомоги,

безпосередньої залежності успішності кожного громадянина від рівня єдності українського суспільства, що сприятиме формуванню національної ідеї в її широкому, світоглядному розумінні.

Але особливу увагу потрібно приділяти саме молодому поколінню. Патріотичне виховання молоді сьогодні є одним з пріоритетів гуманітарної політики в Україні та важливою складовою національної безпеки. Ставлення владної еліти до виховання молоді на кращих зразках історії рідного народу, його досвіду, традицій, освіти та культури, християнських ідеалів є лакмусовим папірцем її справжніх намірів у будівництві сильної і незалежної української держави.

Мета національно-патріотичного виховання – сформувати у молодого покоління високу патріотичну свідомість, почуття любові до України, пошани до видатних вітчизняних історичних діячів, готовність до виконання громадянських і конституційних обов'язків. Патріотичне виховання містить соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти. Але головне його завдання – привити молоді любов до рідного краю, і здійснює це передусім сім'я і найближче оточення, передаючи певні культурні традиції, звичаї, обряди та вірування.

Зарубіжний досвід

Патріотичне виховання є невід'ємною складовою гуманітарної політики інших держав. Значна увага приділяється факторам, які впливають на почуття патріотизму: мові, державним символам, національній аудіо-, відео- та друкованій продукції, національним героям, національним подіям, нормам поведінки керівництва країни, культурі та звичаям народу, системі державної пропаганди.

Наприклад, у США для пропаганди дуже активно використовують державний прапор. У Франції та Німеччині законодавство жорстко регламентує використання іноземних мов та аудіо-візуальної продукції недержавною мовою. В Данії виписані етичні стандарти суспільства. В багатьох країнах живуть за заповідями з Біблії та Корану. У Китаї, Північній Кореї та В'єтнамі активно просувається жорстка державна пропаганда.

Сусіди України – Польща та Росія – мають значні напрацювання у сфері патріотичного виховання населення. Приміром, польський уряд розробив і реалізує програму під назвою «Патріотизм завтрашнього дня». Відповідно до неї у різних містах Польщі місцева влада влаштовує дні національного прапора. В агітаційних роликах на телебаченні та радіо лунають пісні, які обіцяють, що Польща перетвориться на державу, де пануватимуть принципи верховенства права, солідарності та справедливості. Програма спрямована здебільшого на молодих людей, яких закликають залишатися на Батьківщині і будувати тут своє майбутнє. Патріотичне

виховання у Польщі розпочинається з дошкільного віку. Дітям у садочку розповідають про прапор, вчать національного польського гімну, виховують у них локальний патріотизм. Дошкільнят водять по музеях рідного міста, показують пам'ятники, знайомлять з місцевими героями, традиціями. Дитину вчать розуміти, ким вона є, пізніше її почуття патріотизму розширюється до містечка, згодом до воєводства, і врешті – до держави загалом.

У Російській Федерації реалізується державна програма «Патріотичне виховання громадян РФ на 2006-2010 роки». Вона передбачає охоплення патріотичним вихованням усіх категорій громадян, але пріоритетним об'єктом є діти та молодь. Головні акценти робляться на роботу в освітніх установах як інтегруючих центрах спільної виховної діяльності шкіл, сім'ї й громадських організацій. Програма передбачає участь у ній засобів масової інформації, які займатимуться пропагандою патріотизму, формуванням державного замовлення на виробництво продукції патріотичної спрямованості. Держава також надає значну підтримку поширенню патріотичної тематики в телепередачах, виданнях патріотичної преси, творах літератури і мистецтва.

Обсяг фінансування цієї програми становить 497,8 мільйона рублів (17 мільйонів 480 тисяч доларів), зокрема 378,05 мільйона рублів – кошти з федерального бюджету, а 119,75 мільйона – з позабюджетних джерел, що виділяються з фондів творчих союзів, організацій культури, спортивних, наукових та інших організацій, які беруть участь у патріотичному вихованні, а також коштів юридичних і фізичних осіб, що надходять у порядку безвідплатної допомоги, шефства і спонсорства.

Патріотичне виховання в Україні

Значну увагу патріотичному вихованню молоді приділяють органи державної влади, які здійснюють його переважно через формування готовності до захисту Вітчизни, поваги до чинного законодавства та засад демократичної, правової держави, поваги до української історії, видатних пам'яток культури. Основними державними інституціями, що забезпечують питання формування і реалізації державної політики у сфері патріотичного виховання молоді, є Міністерство освіти та науки, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство оборони, РНБО України, Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України та інші.

Значну роботу з реалізації патріотичного виховання молоді проводить Міністерство освіти та науки. В Національній доктрині розвитку освіти (затверджена Указом Президента №347 від 17.04.2002 р.) зазначається, що національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна

мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємин. Одним із шляхів забезпечення патріотичного виховання в школі є створення відповідних навчальних програм з предметів гуманітарного циклу (Історія, Людина і світ), які б відображали основні етапи становлення української державності та висвітлювали життя та діяльність видатних національних діячів. У Державному стандарті базової і середньої освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 24 від 14 січня 2004 р., зазначається: «Викладання історичних дисциплін спрямоване на виховання в особистості рис патріота України, активного компетентного громадянина, людини з гуманістичними і демократичними цінностями» [6].

За 17 років незалежності видано 3,5 тис. назв навчально-методичної літератури з історії України, що є значним позитивним досягненням. Хоча якісне наповнення цих підручників не завжди відповідає високим навчальним та виховним вимогам. Зокрема, за підсумками Робочої наради з моніторингу підручників історії України для середніх шкіл було зазначено, що їхній вміст не відповідає «ні державному стандартіві, ні сучасному станіві історичної науки, ні потребам суспільства» [7, 34].

Значну увагу Міністерство освіти та науки України приділяється також патріотичному вихованню студентської молоді. 25 червня 2009 Колегія МОН України затвердила Концепцію національного виховання студентської молоді (Протокол № 7/2-4). Головною метою є формування свідомого громадянина – патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів. Патріотичне виховання у навчальних закладах також здійснюється через систему позакласних заходів: табори патріотичного спрямування, екскурсії «місцями пам'яті», науково-практичні конференції та дослідно-експериментальні роботи.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України №286 від 06.04.2007 р. була розроблена програма проведення комплексних навчально-тематичних екскурсій з учнівською та студентською молоддю «Моя країна – Україна» (з відвідуванням визначних краєзнавчих, географічних, історичних, етнографічних об'єктів). У рамках програми проводяться такі екскурсії: «Шляхами козацької звитяги» (Луцьк – Берестечко – Пляшева), «Шляхами козацької слави», (Регіонально-ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя»), «Поле козацької слави» (Історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви»), Державний історико-

культурний заповідник «Поле Полтавської битви», Острів Хортиця – Національний заповідник України та інші.

Певні напрацювання в цій галузі має Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України, який розробив програму «Формування духовності як складової національного виховання учнів». При підтримці Інституту та деяких громадських організацій у вересні 2008 року був проведений круглий стіл на тему «Від єдиної державної концепції – до державної політики патріотичного виховання українських громадян», на якому було висунуто ініціативу заснувати єдиний міжвідомчий центр патріотичного виховання, який би реалізовував державну політику в цій галузі. Першим кроком у цьому напрямку було створення в червні 2008 року Всеукраїнського центру патріотичного виховання молоді, ініціатором якого виступили Центр національного відродження та представники молодіжних патріотичних організацій.

Міністерство оборони України також вживає заходів щодо патріотичного виховання особистого складу української армії. Відповідно до Директиви міністра оборони від 17.04.2006 р. № Д-22 «Про вдосконалення системи військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України» оборонне відомство акцентувало увагу на проведенні патріотичних заходів спільно з місцевими органами влади. Яскравий приклад – спільний пілотний проект Міністерства оборони і територіальної громади міста Українки Київської області «Захист Вітчизни – спільна справа». В навчальних закладах міністерства патріотичне виховання є невід’ємною складовою формування моральних засад майбутніх захисників Батьківщини. Наприклад, у Львівському інституті Сухопутних військ вже стало традицією щорічне проведення військово-патріотичної акції «Офіцер честі інституту», під час якої вшановуються офіцери, які за підсумками року досягли значних успіхів у навчанні та патріотичному вихованні підлеглих. Досить схвальним є також створення нових навчальних закладів, які виховують молодь на кращих козацьких традиціях. Одним із таких є військовий лицей у селищі Батурин (Указ Президента України № 1131/2007 від 21.11.2007 р. «Про деякі питання розвитку Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» та селища Батурин»).

На жаль, недофінансування основних програм міністерства в останні роки значно погіршило стан справ у цьому напрямку. Згідно із соціологічними дослідженнями Інституту педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України щодо проблем удосконалення військово-патріотичного виховання із 339 опитаних респондентів – офіцерів Збройних сил України, які безпосередньо відповідають за виховання підлеглих, жоден не оцінив рівень своїх знань про теоретико-методологічні засади

ВВП як високий; лише 99 з них (29,2 %) вважають його вище середнього, а основна частина – 195 респондентів (69,9 %) вважає його середнім (57,5 %) і нижче середнього (12,4 %). У зв'язку з цим 79,6 % переконані, що потрібно підвищувати ефективність ВВП у військових частинах (підрозділах), 18,6 % відповіли «швидше так, ніж ні», і лише 0,9 % – «ні» [8, 18].

Певні напрацювання щодо реалізації патріотичного виховання має Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту. Відповідно до Закону України № 1281-IV від 18.11.2003 р. «Про загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2008 роки», міністерство останнім часом прийняло низку нормативно-правових документів і виділило відповідні кошти, що значно активізувало роботу у цьому напрямку. З 2009 року міністерство реалізує Державну цільову соціальну програму «Молодь України» на 2009-2015 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 р. № 41), одним із завдань якої є утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей. На реалізацію цього завдання планується виділити 7975 тисяч гривень. Частина коштів йде на підтримку молодіжних організацій національно-патріотичного спрямування, таких як «Пласт», «Молода просвіта» Дитячо-юнацьке товариство «Січ» (ДЮТ), Асоціація гайдів України (АГУ), Асоціація скаутів України (АСУ) та інших .

Найбільш масовою й активною є Національна скаутська організація України «Пласт», яка провела чимало заходів патріотичного спрямування. Варто відзначити реалізацію двох спільних з Міністерством України сім'ї, молоді та спорту програм: «Я можу!», «Вперед і вгору». Коштом пластових осередків проведено понад 100 літніх та зимових таборів, різноманітні акції та навчання. Також з 1998 року «Пласт» проводить Всеукраїнську акцію «Віфлеємський вогонь миру» [9]. Враховуючи вагомий внесок організації у виховання молодого покоління на засадах моралі, здорового способу життя і любові до рідного краю, 28 березня 2008 року вийшов Указ Президента України № 279/2008 «Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні».

Відповідно до Указу Президента України № 616/2008 від 3.07.2008 р. «Про проведення у 2009 році в Україні Року молоді» Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту розробило Концепцію національно-патріотичного виховання молоді та готує проект створення Всеукраїнського центру патріотичного виховання. Хоча подібні напрацювання також реалізувала Рада національної безпеки й оборони. Ще 2006 року при апараті РНБОУ було створено робочу групу з питань патріотичного виховання молоді,

яка під керівництвом Василя Крутова розробляла загальнодержавну концепцію патріотичного виховання молоді [10]. Концепція була подана в секретаріат РНБОУ в серпні 2007 року, але після зміни керівництва секретаріату роботи в цьому напрямку були призупинені. Крім того, єдину концепцію патріотичного виховання також намагається виробити Інститут з проблем виховання Академії педагогічних наук України.

Останнім часом було здійснено чимало важливих кроків з активізації патріотичного виховання молодих українців. 27 жовтня 2009 року спільним наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міноборони, Мінкультури та Міносвіти № 3754/981/538/49 була затверджена Концепція національно-патріотичного виховання молоді в рамках державної цільової програми «Молодь України на 2009-2015 роки». Мета Концепції полягає у вихованні молодої людини як патріота своєї країни, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, здатного проявляти національну гідність, знати свої права та обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, поводитися компетентно, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій культури.

Загалом слід відзначити, що хоча органи державної влади й проводять певну роботу щодо здійснення патріотичного виховання молоді, але існує чимало проблем у цій галузі. Приміром, досі не прийнято законопроект про патріотичне виховання молоді. Кожна з державних інституцій реалізує власну концепцію патріотичного виховання, що не завжди узгоджується з іншими державними структурами та неурядовими організаціями, що здійснюють подібну роботу. Чітко не визначена інституція, яка б координувала діяльність усіх структур у забезпеченні патріотичного виховання. Не налагоджена ефективна взаємодія органів державної влади з громадськими організаціями. Крім того неурядові організації формують і намагаються реалізувати концепції патріотичного виховання, які суперечать одна одній.

Слід відмітити також низький рівень інформаційно-пропагандистського забезпечення патріотичного виховання молоді. В ЗМІ надто мало матеріалів, які б висвітлювали героїчні сторінки української історії, на яких молодь могла б вчитися, а телеканали переважно транслюють фільми та передачі, що відображають історію та цінності зарубіжних країн. Такі тенденції спостерігаються і у вітчизняному кінопрокаті, який заповнений здебільшого російськими та американськими фільмами. На жаль, фільмів вітчизняного виробництва, які б виховували молодь на кращих зразках української історії, на сьогодні досить мало.

Для подолання вищезазначених проблем потрібно зробити кілька кроків:

- Удосконалити нормативно-правову базу патріотичного виховання молоді.

- Створити єдиний координаційний центр під патронатом Президента України для забезпечення ефективного здійснення патріотичного виховання молоді з залученням представників відповідних міністерств та відомств, громадських організацій, ЗМІ.

- Сприяти посиленню співпраці органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями національно-патріотичного спрямування.

- Створити механізми економічного стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють підтримку заходів неурядових організацій, спрямованих на патріотичне виховання молоді.

- Розробити та реалізувати місцеві і галузеві програми патріотичного виховання молоді центральними й місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

- Активізувати інформаційно-пропагандистське забезпечення патріотичного виховання молоді шляхом розроблення рекомендацій щодо посилення патріотичної спрямованості програм радіомовлення та телебачення, матеріалів друкованих ЗМІ.

- Забезпечити підтримку виробництва вітчизняної кінопродукції, видання творів, постановок вистав, спрямованих на патріотичне виховання молодого покоління.

1. Щербань П. Проблеми сучасної освіти // «Літературна Україна». – 13 липня 2006. **2.** Чи вважаєте Ви себе патріотом України? [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=399. – Назва з титул. екрану. **3.** Дзеркало-2007 (настрої і стереотипи населення України). [Електронний ресурс] // ЦСД «Софія». – Режим доступу: <http://www.sofia.com.ua/page42.html>. – Назва з титул. екрану. **4.** Як Ви ставитеся до національного свята – Дня Незалежності України? [Електрон. ресурс] // Центр Разумкова. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=321. – Назва з титул. екрану. **5.** Ровесники незалежної України: думки, інтереси, громадянські позиції [Електрон. ресурс] // Фонд Демократичні ініціативи. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/poll>. – Назва з титул. екрану. **6.** Державний стандарт базової і середньої освіти. [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: www.mon.gov.ua **7.** Шкільна історія очима істориків-науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників

історії України. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2008 – 128 с. **8.** Афанасьєв А. Педагогічні основи військово-патріотичного виховання військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України / А. Афанасьєв – К., 2005. – 266 с. **9.** Пласт – Національна скаутська організація України [Електронний ресурс] // Пластовий портал. – Режим доступу: <http://www.plast.org.ua/plast/fact-list/>. – Назва з титул. екрану. **10.** Робоча група з питань патріотичного виховання молоді при апараті РНБО ініціює розробку загальнодержавної концепції патріотичного виховання молодих людей [Електронний ресурс] // Рада національної безпеки і оборони України. – Режим доступу: <http://www.rainbow.gov.ua/news/450.html>. – Назва з титул. екрану.